
Karl Polanyi'nin İlkeliğe Övgüsü*

Murray N. Rothbard °

Karl Polanyi'nin The Great Transformation'ı (Büyük Dönüşüm) bir kafa karışıklığı, gülünçlükler, mugalâta ve piyasa ekonomisine yönelik çarpık saldırılarla doludur. İçimden bu kitabı satır satır eleştirmek geliyor. Bundan vazgeçip, onun yerine, daha detaylı bir tenkite girişmeden önce, (kitaptaki) bazı felsefî ve ekonomik hataları ele alacağım.

Polanyi'deki bir temel hata modern entellektüellerin ortak bir hatasıdır. Rousseau'dan ve Romantik hareketten beri şaha kalkmış bir hata: İlkele Tapınma. Bir noktada, Kaffirslerle (G. Afrika'da bir Zenci kabilesi) meşgul olurken, Polanyi, "asil vahşi" gibi acınası bir ifadeyi kullanıyor ve bu fikir kitapta bir baştan bir başa egemen oluyor. (Rousseau, ilkelik ve Romantik hareketle ilgili mükemmel bir tartışma için bkz.: Irving Babbitt, Rousseau and romanticism). Modern Rousseauculuk Ruth Benedict, Margaret Mead ve Franz Boas gibi çoğu komünist geri kalanı da hayli solcu olan kültür antropologlarından kuvvetli bir itiş aldı. Bu antropologlar büyük bir istekle mevcut ilkel kabileleri ziyarete gitmiş ve özel mülkiyetin ve tek eşli evliliğin yüklediği yasakların bulunmadığı kabilelerin şen, mutlu hayatıyla ilgili bilgiler göndermişlerdi.

İlkeliğe tapınma hakkında söylenecek birçok şey var. İlk olarak, Polanyi'nin yaptığı gibi, mevcut ilkel kabilelerin tahlil edilmesinden Batı

"Down with Primitivism: A Through Critique of Polanyi", <http://www.mises.org/fullstory.aspx?Id=1607>.

° Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya İktisat Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Rothbard, Avusturyan analiz yöntemini 1929 Büyük Bunalımı ve Amerikan Bankacılığı gibi tarihi konulara uygulamıştır.

uygarlığı öncesinin tarihini yazmak ve çıkarsamalar yapmak gayri meşrudur. Mevcut ilkel kabilelerin, ilerlememiş –yani, ilkelik konumlarında kalmış– olan kabileler olduğunu unutmamalıyız. Onları gözleyerek bundan bizim atalarımızın da böyle davranmış oldukları sonucunu çıkarmak saçmalaktır ve gerçeği tersine çevirmektir; çünkü, atalarımız, binlerce yıl önce, onları ilkelik safhasının ötesine taşıyacak şekilde davranmış olmalıdır. Bu yüzden, ilkel kabilelerdeki atalarımızın bartır yaptığı, sonra parasal mübadeleye giriştiği gibi fikirlerle günümüz ilkellerinin müptelâ olduğu büyüler ve oyunlar temelinde alay etmek, ahmaklığın daniskasıdır.

İkinci olarak, üstü örtülü olarak ve hatta açıkça ilkel kabilelerin davranma tarzının daha “doğal” olduğu, insan cinsine medeniyetin eserlerinden (artifices) daha uygun olduğu farzedilmektedir. Bu Rousseauculuğun temelindeki düşüncedir. Bilgisiz, korku-esiri, yarı hayvan vahşilerin davranış tarzı daha doğaldır; çünkü, medeniyetin usullerinden sözde daha “içgüdüsel”dir. Bu Rousseau’nun ve diğer birçok sol eğilimli kimsenin görüşüdür: İnsan “doğası itibariyle” (doğal hâlde) iyidir, fakat yarattığı kurumlar tarafından yozlaştırılır. Bu yaklaşım esastan ve radikal biçimde insan karşıtıdır, zira, insan tabiatıyla ilgili temel gerçekleri, insanların zorunlu olarak davranma tarzını inkâr eder. Hayvanlar “sevki tabii”lerle (içgüdülerle) doğarlar; bu sevki tabii’ler de esas itibariyle, hisler- tarafından- belirlenen cevaplardır. Hayvanların bir hür iradesi ve rasyonel şuuru yoktur ve bundan dolayı, çevrelerine ancak duygusal biçimde intibak edebilirler. Oysa insan, aklını ve hür iradesini kullanarak çevresini değiştirebilir.

İnsan bir tabula rosa olarak doğar, kendisine uygun olan amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için kullanması gereken araçları seçmeyi öğrenmek zorundadır. Bütün bunları aklıyla yapması zorunludur.

Medeniyet, insanın aklını kullanmak suretiyle çevresine hakim olan tabiat kanunlarını keşfetmesinin ve bu kanunları çevresini kendi ihtiyaç ve arzularına uyacak şekilde değiştirmesinin kayıdır. Bu yüzden, ilkele tapma zorunlu olarak akla saldırının sonucudur ve akla saldırıya dayanmaktadır. Bu insanları, medeniyetin “tabiata karşı” olduğunu ve ilkel kabilelerin tabiata daha yakın olduğunu iddia etmeye iten şey bu kökü-derinlerdeki “akıl karşıtlığı”dır. Oysa insan, nihaî tahlilde, Aristotle’in ifade ettiği gibi, “rasyonel hayvan” olduğundan, bu ilkele tapınma vahim derecede insana-karşı (anti-human) bir doktrindir.

İnsan-karşıtı, akıl-karşıtı doktrin, daha sonra, bu cahil, vahşî, korku-esiri ilkelleri insan cinsinin ve medeniyetin en parlak eserlerinin 2000 yıllık tarihinin mirasçıları olan bizim hayatlarımızı modellendirirken esas almamız gereken insanlar olarak takdim eder şekilde devam eder. Eğer hâlihazırdaki bir ilkel kabilede hiç özel mülkiyet yoksa veya bu kabile ayrımsız cinsel karışıklık içinde yaşıyorsa, bu, tek başına, bizim onların yaptığının tersini yapmamız için yeterli sebep olmalıdır.

Böylece, bu ilkelerin gerçekten mutlu ve hallerinden memnun olduklarına dair “mutlu vahşi” miti uydurulmaktadır. Bu mit Polanyi'nin kitabına başından sonuna egemendir. Romantik mitolojinin izlerini ortaya dökelim ve bu vahşilerin gerçek hâline bakalım. Bu vahşiler, ilk olarak, çevrelerinin mutlak kölesidir. Ağaç meyve verirse, belki onun meyvelerini toplayarak hayatlarını idame ettirebilirler, fakat, farzedin ki ağaçlar bir yıl meyve vermedi, bu “mesut ve bahtiyar” kabileye ne olur? Kitle hâlinde ölür. İlkel kabilelerin nüfusunun niye çok az olduğunu anlamak hiç zor değil.

İkinci olarak, ilkel insanın hayatı hemen hemen daima dehset içindeki bir hayattır: Etrafındaki dünyanın terörü, işleyişiyle ilgili hiçbir bilimsel faaliyete ve rasyonel sorgulamaya girişmediği için anlamadığı ve anlayamayacağı bir dünyanın onun üzerinde yaratacağı terör. Biz gök gürültüsünün ne olduğunu biliriz, bu yüzden ondan korkmayız ve yıldırımlara karşı rasyonel tedbirler alabiliriz; vahşi bunu bilmez ve bu yüzden gök gürültüsünün Tanrısının ondan hoşnutsuz olduğunu gösterdiğine ve bu yüzden adaklarla ve kurbanlarla (bazen kurban insanlarla) Tanrının mutlu edilmesi gerektiğine inanır. Vahşi, doğal yasanın bir arada tuttuğu bir dünya anlayışından (aklı ve bilimi kullanan bir anlayıştan) habersiz olduğundan, dünyanın, her biri -ve o da ancak kısmen-ritüel, büyü ve bu çeşit hoşnutsuzluk gidericilikte uzmanlaşan büyücü-hâkimlerin papazlık icraatı tarafından idare edildiğine inanır. Vahşi öylesine korkuyla doludur ki kendi kendine hiçbir şey yapamaz, onun bireyselliği gelişmemiştir- çünkü bireysel vahşi aklını ve zihnini neredeyse hiç kullanmaz. Bu yüzden, vahşinin yaptığı hemen hemen her şey hiç değişmez; nihaî olarak, irrasyonel tabular veya komutlar -âdetler- tarafından idare edilir.

Bizim, aklımızı tabiatı “fethetmek” için kullanmış olan bizim, gıpta etmemiz istenen ve Polanyi'nin gerçekten “sosyal” ve mesut bir şekilde serbest piyasanın despotizminden azâde kişi olarak övmekte olduğu, işte bu korku-esiri, insanlaşması henüz tamamlanmış olmayan kişidir.

Dahası, vahşinin hayatı, Hobbes'un ifade ettiği gibi, “nahos, kaba ve kısadır”. Vahşinin ortalama ömür beklentisi çok kısadır ve hayatı, cadı doktorlarına büyü bozmaları için beslemekten başka bir şey yapamadığı hastalıklarla harap edilir. Hastalıkların üstesinden gelmek medeniyetin ilerlemesiyle mümkün hâle gelebilmiştir: Aklın kullanılmasıyla, kapitalizmle ve piyasayla.

Polanyi kabileye ve diğer kast toplumlarına hayrandır; zira bu toplumlarda “hiçkimse açlık çekmemektedir.” Herkesin ancak varlığını koruma seviyesinde bulunacağı itiraf edilir, ama Polanyi hiç kimsenin açlık çekmediğini iddia eder. Herkesin hep birlikte açlık çekmesi rahatlatıcı bir şey midir? Bu gülünç bir ifadedir. İlkel dünya -asında Endüstri Devriminden önce bütün dünya-şiddetli açlık ve hastalıktan ıstırap çekmekteydi. Endüstri Devriminden önce “kıtlık” devamlı tekrarlanan bir vakaydı, Endüstri Devrimi'nden beri asla kıtlık görmedik (En son kıtlıklar Komünist Çin'de ve daha önce Sovyet Rusya'da

oldu). Kıtık mahaller arasında ticaret yapılmamasından doğar; bir mahalin tahıl üretimi başarısız olursa, mahaller arasında ticaret olmadığından oradaki insanların tamamı açlık çeker. Bu kıtlık belasını, bölgeler arasında ticareti mümkün kılarak hemen hemen tamamıyla sona erdiren, serbest ticaretin dünyanın her yerine sızmasıydı. Polanyi'nin bütün kötülüklerin sebebi olarak gördüğü işte bu piyasalardır.

Polanyi, kabileci olsun, merkantilist olsun, başka türden olsun, bütün kast ve statü toplumlarına hayrandır. Polanyi'ye göre kast toplumu "güvenlik" temin eder. Açlıklar ve hastalıklar; bunlar güvenlik midir? Hiç bir kısıtlama miktarı ekonomik "güvenliği" sağlayacak seviyede üretim yapılmasını temin edemez. Gerçekte, durum tam da tersinedir, kastın getirdiği bütün kısıtlamalar, piyasadaki bütün kısıtlamalar sadece üretimi engeller, üretime mani olur ve böylece herkesi geçinme seviyesinin kıyısında tutar. Aslında, Asya'nın "geniş aile" sistemi Çin ve Endonezya gibi ülkeleri asırlarca ilkel yoksulluk ve sefaletle mahkum etmiştir. Polanyi'nin tereddütsüz hayran olduğu bu "eşit paylar almak" âdeti şunu zorlar: Biri bir miktar para kazanır kazanmaz onu, uzak-yakın bütün akrabaları arasında orantılı olarak dağıtmalıdır. Bu "asil" sistemin bir sonucu olarak bir bireysel Çinli için daha fazla üretmek ve daha fazla kazanmak için bir müşevvik yoktur ve bu yüzden Çinliler (Komünizmden önce) daha fazla üretmedi ve ilerlemedi. Java'da, Polanyi tarzı köy komün sistemi; açlıktan kırılan, aşırı nüfuslu Java'nın, Endonezya'nın çok daha gelişmeci ve kapitalist (Sumatra gibi) adalarını istismar etmesi, onlara zulmetmesi anlamına gelmektedir.

Kast sisteminin "güvenliği" hapishane güvenliğidir. (Bu arada, bir piyasa ekonomisinde güvenlik isteyen kimse her zaman bir suç işleyebilir ve kendisine Polanyi tarzı güvenliğin temin edileceği cezaevine gidebilir.) Bu güvenliğin anlamı bir kast toplumunda her tarafı kuşatan umutsuzluktur. Bir fırıncının oğlu her zaman fırıncı olmak zorundadır, ilgileri ve kabiliyetleri tamamen farklı bir alanda olsa bile. Hiç kimse yükselmez, hiç kimse mesleğini değiştiremez veya hiçbir şeyi atalarından farklı şekilde yapamaz.

Bir kast toplumundaki -Polanyi'nin gormezlikten geldiği- bir diğer kusur nüfus artışı problemidir. Cadı doktoru, kabilenin töresi, şef veya kral, ve Prof. Polanyi, hepsi X'in ve oğlunun bir fırıncı, Y ve oğlunun bir çiftçi vs. olmasını emredebilir; peki ya nüfus artarsa -ki bu kaçınılmazdır- ne olur? En genç erkek çocuk ne yapar? Polanyi, Malthus'u hor görür, fakat kast toplumunda Malthus problemi her zaman çok aşikârdır. Açlık ve hastalık "doğal kontrol"leri yeterince etkili olmazsa ne olur? Bunun içindir ki, kast-komüncü Sparta toplumu bebeklerini bir "dayanıklılık testi" için ormana bırakıyorlardı. Bunun sebebi, Spartalıların gaddar kimseler olmaları değil fakat, kendi sosyal yapıları içinde çözülmez bir problemle karşı karşıya bulunmalarıydı; nüfus artışıyla nasıl baş edeceklerini bilemiyorlardı. Dahası, Merkantilist Avrupa'yı

zora sokan da nüfus artışıydı. Nüfus artışı 18. yüzyıl İngilteresinde sağlam vücutlu dilencilerin ve hırsızların artmasının sebebiydi. Onlara yapacak iş yoktu. Kapitalizmin yükselmesi, sermayenin onlara iş temin edecek şekilde artışı, piyasanın kitleler için ucuz mallar üretimine doğru genişlemesi sadece kitlelerin yaşama standartlarını muazzam ölçüde geliştirmede, fakat aynı zamanda bu gittikçe "aşırılaşan" nüfusa da iş sağladı.

Polanyi, Sanayi Devrimini'nin, sebatkâr çiftçileri topraklarından sözümona söküp şehirlere atan çitleme hareketi sayesinde mümkün olduğu yolundaki antika anti-kapitalist hikâyeyi sürdürmektedir. Bu saçmalaktır; çünkü bir kere çitleme hareketi insanları değil "orta malları" nı kapsamaktaydı. Ayrıca, tarımsal verimlilikteki büyük artış endüstriyel devrim için kaynaklar ve gelirdeki artışı sağlamakla kalmadı, fakat çitleme insanları topraklarından da atmadı. Kırsal kesimlerdeki nüfus fazlası, nüfus artışının neticesiydi; kırsal nüfustaki bu artışı ki çaresiz insanları iş aramak için şehirlere sürmüştü.

Bu yüzden, kapitalizm, Polanyi'nin iddia ettiği gibi , pre-kapitalist dönemin sıcak, sevgi dolu "sosyal" ilişkilerini trajik şekilde ortadan kaldırmadı. Kapitalizm, toplumun düşkünlerini, dilencileri, yol kesicileri, kırsal aşırı-nüfusu, İrlandalı göçmenleri aldı ve onlara kendilerini yoksulluktan çok daha yüksek yaşama ve çalışma standartlarına taşıyan işler ve ücretler verdi. İngiltere'nin yeni fabrikalarındaki çocuk işgücüne hayıflanmak gayet kolaydır; Endüstri Devrimi'nden önce ve devrim boyunca devrimin ve kapitalizmin ulaşmadığı birçok yerde kırsal kesimlerin çocuk nüfusunun ne yapmakta olduğunu unutmak ise daha da kolaydır: Bu çocuklar sinekler gibi ölüyorlardı ve çok daha ağır sefalet şartları altında yaşıyorlardı. Yeni fabrikaların kadınlara ve çocuklara iş sağladığı için övüldüğü ve bugünlerde bize anlaşılmaz görünen dönemin İngiliz ve Amerikan yayınlarını bunun için okuyoruz. Bu övgü onların gayri insanî canavarlar olmaları yüzünden değildi; bunun sebebi, bu işler var olmadan önce ve var olmadığı yerlerde, kadınlar ve çocukların son derece kötü şartlar altında yaşıyor ve ıstırap çekiyor oldukları gerçeğiydi. Hepsi bir yana, kadınlar, çocuklar ve göçmenler fabrikalara kırbaçlarla sürüklenmediler; onlar oralara gönüllü olarak ve sevinçle gittiler.

Nüfus probleminin Polanyi tarafından ihmal edilen daha geniş veçheleri de vardır. Kapitalizm, bir bakıma, modern dünyada nüfustaki büyük artıştan sorumluydu. Kapitalizmin yaşama standartlarında gerçekleştirdiği yükselme, kapitalizmi dünyayı Malthusyen kontrollerden kurtarmaya muktedir kıldı ve nüfusun, hem de öncekinden çok daha iyi yaşama şartlarında, hızla katlanmasına imkan verdi. Dolayısıyla, Polanyi aslında bizden piyasayı yıkıp bir kast, komün hatta kabile toplumuna geri dönmemizi istediğinde, o sadece uygarlığın lükslerinden vazgeçip ilkel kabilenin geçim seviyesine dönmemizi istemiş olmuyor, fakat aynı zamanda dünya nüfusunun büyük kısmının tasfiye edilmesini, ortadan kaldırılmasını da istemiş oluyor. Çünkü, bir kast veya kabile

sistemi, asgarî geçim seviyesinde bile, “işleyecek”se, yalnızca, nüfusun küçük, dar bir azınlığı için işleyecek, geri kalanlar ise kitle hâlinde açlık çekecektir. O zaman, ilkel kabilelerin sayı olarak küçük olduklarına ilişkin olarak yukarıda işaret edilen gerçek yeni ve çok daha ürkütücü bir önem kazanmaktadır¹

Polanyi, serbest piyasa ve laissez faire hakkındaki bütün şikayetlerinde bu sistemin en önemli veçhesini bir şekilde ihmal ediyor: Hürriyet. Hür bir toplumda hiç kimse Polanyi’yi veya başka birini serbest piyasaya katılmaya zorlamaz. Eğer Polanyi veya bir başka münekkit serbest piyasanın iddia edilen tiranlığına, “istikrarsızlığına” böylesine düşman ise hür toplum onların ayrılmasına (toplumdan çıkmasına) müsaade eder. Herkes, her zaman, piyasa-dan ayrılabilir; ormana gidebilir, mağaralarda böğürtlen yiyerek yaşayabilir; kendi çiftliğini alabilir ve tamamıyla kendi kendine yeterli olabilir, dünyanın geri kalan kısmıyla temasını kesebilir veya dünyaya katılımını istediği gibi değiştirebilir. Dileyen herkes, hür bir toplumda, Brook Farm veya bir İsrail Kibbutz’u gibi bir gönüllü topluluğa katılabilir ve mutlu bir komünist hayatı istediği gibi sürdürebilir. Herkes hâlâ böyle yapma seçeneğine sahip olduğuna, herkes ıssız bir adaya gitme veya bir topluluğa katılmayı seçme hakkına sahip olduğuna göre, Polanyi piyasa hakkında niçin böylesine acımasız?

Gerçekte, hür toplum herkese bu gibi seçenekler sunar. Öyleyse, insanlar serbest bırakıldığında niçin serbest piyasa gelişti, kapitalizmi ortaya çıkarana kadar ilerledi? Sebep kesin olarak şudur: İnsanların büyük bir bölümü, geçmişte ve günümüzde, Polanyi ile hem fikir olmadı; piyasanın sözümlerine ona istikrarsızlığını, mutsuzluğunu, komünal kabilenin sözümlerine ona mutlu asgarî geçimlik hayatına fazlasıyla tercih etti. Çünkü, böylesine tercih etmiş olmasalardı, piyasaya katılmazlardı; parasal gelirlerini kabile hayatları veya kendi-kendine yeterli çiftlik hayatları için feda etmiş olurlardı. Ama böyle yapmadılar. Polanyi’ nin “toplum” un kaybolan mutluluğuna ağıtını baştanbaşa çürütmenin, milyonlarca insanın, hür tercih hakkına sahip oldukları vakit, serbest piyasa yolunu seçtiklerini gözlemlemekten daha iyi bir yolu yoktur.

Aslında, dünyanın geri kalan kısmına Coca-Cola kültürünün yayılmasından (Cola Colaization) her zaman rahatsızlık duyan ve az gelişmiş ülkelerdeki “folk (halk) kültürü”nün sözümlerine kayıp değerlerine üzülenler tam da Polanyi gibi sol-kanat entelektüellerdir. Çünkü, kültürel gelenekleri ne olursa olsun, dünyanın her yerindeki insanlar bir şans elde eder etmez Batılı tarzları ve giyimi benimsemek, Batı- tipi bir iş bulmak veya Batılı turistlere hizmet etmek ve Batı parası kazanmak için –ve Coca Cola içmek ve Hollywood filmlerine gitmek için– o sözümlerine aziz tuttıkları kültürlerini terk etmektedirler. Örneğin, Japon halkının, Batının bu sözümlerine kokmuş piyasa mallarına istekle dönmek için bin yıllık geleneksel kültürünü ve tarzını terk etmesi

¹ Çitleme mitinin reddi ve nüfus artışının anahtar olduğunun gösterilmesi için bkz. W. H. B. Court, *A Concise Economic History of Britain* / Cambridge University Press, 1954.

sadece birkaç yıl almıştır. Bu niye böyle olmaktadır? Amerikan askerleri herkese zorla Coca-Cola mı içiriyor?²

Hindistan, Gana gibi kapitalizme düşman geri ülkeler bile, görünüşte hoşnut oldukları kendi kabile gelenekleri uğruna Batı medeniyetinin meyvelerini reddetmiyorlar. Tam tersine, Batı ürünlerini ve imkânlarını istiyorlar; ama onların anlamadığı şey, bunları elde etmek için kapitalizmin gerekli olduğudur.

Öyleyse, bir şans verildiğinde hemen hemen herkes –bir kabileye veya komüne koşup gitmediğine göre, gariptir, Polanyi bile– piyasa ekonomisini ve onun gelişmiş medeniyetini seçmektedir.

O zaman, Polanyi'nin istihfafla sorduğu gibi, niçin piyasayı “doğal” kabul ederiz. Sebepler şunlardır: Piyasa 1) İnsanların, tercih özgürlüğüne sahip oldukları zaman, yöneldikleri şeydir, 2) İnsanların, insanî hayata sahip olacaklarsa, isteklerini tatmin edeceklerse ve tabiatı amaçlarına göre biçimlendireceklerse yönelmeleri gereken şeydir. Çünkü bize medeniyetin yaşama standardını getiren piyasadır.

Polanyi kitabında bizi temin ediyor ki onun sevgili ilkel kabileleri kişisel “kazanç” için hiç bir şey yapmaz; sadece büyü için, onun “karşılıklılık” vb. olarak adlandırdığı şey için yaparlar. Kazancın nesi kötüdür ki Polanyi onu neredeyse kötülük timsali bir söz sayıyor? Serbest piyasanın ilkesi karşılıklı yarar için gönüllü mübadeledir. Bu karşılıklı yarar kazancı oluşturur. Serbest piyasa, gerçekte, ilgili bütün tarafların karşılıklı yararını temin eden bu kişiler-arası ilişkidir. Polanyi niçin bunu böylesine menfur bulmaktadır? O, neden, her zaman, sadece bir tarafın kazançlı çıkacağı bir karşılıklı ilişkiyi tercih eder gözükmektedir? Zira, eğer yalnızca bir taraf kazanacaksa, diğer taraf kaybeder. Bundan da şu sonuç çıkar ki; Polanyi için insanlar arasındaki ideal ilişki karşılıklı kazanç değil, fakat sömürüdür; yani birinin diğeri pahasına kazanması. Uğruna piyasa ekonomisinden ve uygarlığın kendisinden vazgeçmemiz gereken “ahlâkî”, “sosyal” ilişki bu mudur? Her sosyalistin mübadele ilişkisinden –her iki tarafın da kazandığı, sözümona “hesapçı”, “gayri insanî” ilişkiden –nefret etmesi, onu lanetlemesi nedendir? Onlar A'nın B'nin kendisini sömürmesine izin vermesini ve B'nin A'yı sömürmesini daha ahlâkî mi saymaktadırlar? Çünkü, şüphemiz olmasın ki, sosyalist A'yı, karşılığında maddî veya manevî bir şey almadan B'ye para vermediği için kınadığında, A'nın sömürücü bir B'nin yararına bir kurbanlık hayvan olmasını istemektedir.

Prof. Polanyi, sevgili kabileleriyle ilgili tartışmasında, kabilelerin birbirleriyle karşılıklı kazanç temelinde değil, “karşılıklılık” ve “yeniden dağıtım”

² Piyasanın ve mübadele ekonomisinin Batı Afrika yerlileri arasındaki muazzam büyümesiyle ilgili ilham verici ve bilimsel bir çalışma olarak şunu hararetle tavsiye ederim: P. T. Bauer, *West African Trade*, Cambiridge University Pres, 1954.

temelinde ilişki kurduklarını söylemektedir. Bu “yeniden dağıtım” prensibi, şüphesiz, sömürü ilkesinin aynısıdır. Devlet veya kabile tarafından dayatılan bu yeniden dağıtım, üreticilerden, kabile veya devlet şeflerinin kayırdığı asalak sınıfa yeniden dağıtımdır. “Karşılıklılık ilkesi”ne gelince, Polanyi bunun neyi icabettireceği konusunda kesinlikle açık değil. Sürecin rasyonel olması ölçüsünde, kavramsal bir kurnazlıkla ifade edilmiş olsa da, bu mubadele veya takastan ibarettir. Rasyonel olmadığı ölçüde, bu ya oyundur ya spordur –ki bu konuda pek yoruma hacet yoktur– ya da ritüel büyüdür ki bu yukarıda yorumlanmıştır. Aşikârdır ki Polanyi’nin övdüğü “karşılıklılığın” ikinci kısmıdır, zira anlaşılıyor ki o “Kula ticareti”nden büyülenmiştir. Bu ticaret şeklinde, bir ada aynı çevredeki başka bir adaya belirli nesnelere yıllar veya on yıllar sonra ondan ancak benzer (yoksa aynı mı?) nesnelere alması karşılığında verir. Polanyi’nin bunda sevdiği, onda gerçek karşılıklı kazancın söz konusu olmamasıdır. Yoksa bunun apaçık anlamsızlığını mı seviyor? Ve, tekrar edeyim, büyüünün yönettiği bir grup vahşinin yolunu mu izlemeliyiz?...

Özgür toplumun, Polanyi’nin veya onunla aynı fikirde olan herkesin piyasadan vazgeçmesine ve kendilerine uyan diğer biçimleri bulmasına izin verdiğinden bahsetmişim. Fakat hür toplumun, Polanyi’nin yapmasına müsaade etmeyeceği bir ve tek bir şey vardır: Geri kalanlarımız üzerinde zor kullanmak. Hür toplum Polanyi’nin veya onun gibi düşünen başka birinin bir komüne katılmasına izin verir, ama seni veya beni onun kendi komününe girmeye zorlamasına izin vermez. Bu, (özgür olan ve olmayan toplum arasındaki) tek farktır; dolayısıyla bunun, Polanyi’nin özgür topluma ve serbest piyasaya karşı tek temel şikayeti olduğu sonucuna varmak zorundayım: Özgür toplum ve özgür piyasa onun, arkadaşlarının veya başka herhangi birinin herhangi bir kişiyi Polanyi’nin veya başka herhangi birinin istediğini yapmaya zorlamak için güç kullanmasına izin vermez. Cebir ve şiddete, zorla bir şey yaptırmaya, hırsızlığa, sömürüye izin vermez. Belirtmeliyim ki, Polanyi’nin bizi içine girmeye zorlayacağı türden dünya kesinlikle cebir, zorlama ve sömürü dünyasıdır. Ve bütün bunlar “insanlık” adına mı? Gerçekten de, yoldaşı düşünürler gibi, Polanyi de “giyotinli hümanist”tir.³

Zorun ve sömürünün çıplak ve açık savunusu, elbette çok fazla ileri gidemezdi; nitekim Polanyi de “toplum”u, tek tek üyelerinin varlık ve çıkarlarından ayrı ve onların üstünde olan kendi başına gerçek bir varlıkmiş gibi ele almakla, metodolojik holizm hatasına düşmektedir. Polanyi esip gürlüyor: Piyasa “toplum”u altüst etmiş, parçalamıştır; (onun için) piyasaya kısıtlamalar getirmek “toplumun kendini koruması”nın vazgeçilmez yöntemidir. “Toplum”un kim olduğunu sorgulamaya başlayınca kadar her şey gayet güzel. Toplum nerededir? Onun teşhis edilebilir özellikleri nelerdir? Ne zaman

³ Bkz. Isabel Paterson’un derinlikli siyasal teori çalışması *The God of the Machine*, Putnam’s, 1943.

bir kimse “toplum”un veya “toplumun” menfaatinin “sırf bireylerden ve bireylerin çıkarlarından” önce geldiğinden bahsetmeye başlarsa, iyi bir işeyarar kural şudur: Cüzdanınızı ve kendinizi koruyun! Çünkü, “toplum” görüntüsünün arkasında, her zaman, paranızı almaya ve davranışlarınızı ve hayatınızı düzenlemeye hazır, iktidara aç doktrinciler ve sömürücüler grubu vardır. Çünkü, bir şekilde toplum onlardır.

Toplumunu tanımlamanın yegâne kavranabilir yolu şudur: kişilerarası gönüllü ilişkiler dizisi. Ve serbest piyasanın bu tür gönüllü ilişkiler arasında seçkin bir yeri vardır. Kısaca, toplum -veya en azından toplumun kalbi ve ağırlıklı kısmı- piyasa ve piyasadan yükselen kişilerarası ilişkilerdir. Polanyi'nin ve diğerlerinin sosyallığın ve dostluğun piyasadan önce geldiği yolundaki ifadelerinin aksine, gerçek neredeyse bunun tam tersidir; çünkü, ancak piyasanın ve onun iş bölümünün insanlar arasında karşılıklı kazanca izin vermesi sayesinde insanlar sosyal ve dostça olabilir ve dostça ilişkiler kurulabilirler. Zira, vahşi ormanda, kabile ve kast toplumlarında, karşılıklı yarar değil fakat kıt kaynaklar için savaş vardır.

Gariptir ki, şairane kabile hayatı tasvirinde, Polanyi yaygın kabileler arası savaşlardan hic bahsetmemektedir. Bu tür savaşlar hemen hemen kaçınılmazdır, zira insan grupları su kaynakları avlanma vb. kıt kaynaklar için mücadele etmektedirler. “Ormanın kuralı” kapitalizm değil kabileciliktir; çünkü, zira savaş ve “uygun olmayanlar”ın tasfiye edilmesi kabilelerin bir kısmının hayatta kalabilmesinin yegane yoludur. Karşılıklı yararlarla kaynakları artıran, orman kuralını asmaya muktedir olan ve hayvani benzeri hayattan ileri medeniyet konumuna -ve insanlar arasında dostça ilişkilere- yükselmeyi sağlayan ise kapitalist piyasa ekonomisidir.

Bu yüzden, piyasa, üstün şekilde sosyaldir; ve sosyalin geri kalanı başka gönüllü, arkadaşça, piyasa dışı ilişkilerden oluşur, ki bunlar da bir manevî mübadele ve karşılıklı kazanç temelinde en iyi şekilde yürütülür. (A ve B'nin birbirlerine karşı arkadaşça olması, A'nın arkadaşça olmasına karşılık B'nin öyle olmamasından iyi değil midir?) O zaman, piyasanın toplumu bozan bir şey olması söyle dursun, o toplumun kendisidir. Öyleyse, Polanyi piyasayı neyle ikame edecektir? Gönüllü ilişkinin dışındaki yegane ilişki zora dayanan ilişki olduğuna göre; kısaca, Polanyi piyasayı zor ve şiddetin, saldırganlık ve sömürünün “sosyal” ilişkisiyle ikame edecektir. Ne var ki bu sosyal değil, baştanbaşa anti-sosyaldir. Üreticinin sırtından asalak şekilde yaşayan sömürücü anti-sosyaldir; çünkü o insan en iyi tabiatına göre, yani üretmek ve ürettiğini bir başkasının ürünüyle mübadele ederek, yaşamamaktadır. O şiddet kullanarak, tek yanlı ve parazitçe üreticinin sırtından geçinerek yaşamaktadır. Bu son derece anti-sosyal ve insan karşıtı bir ilişkidir. Bu ilişki sosyal piyasayı bozar ve uygarlık ve uygar yasama standartlarıyla birlikte onu unufak eder.

Franz Oppenheimer, mükemmel kitabı Devlet'te (Vanguard Pres, 1922) bunu çok iyi ifade etmiştir: Zenginliğin iki mümkün yolu vardır; biri üretmek,

maddeyi kişisel enerjiyle dönüştürerek ve sonra bu ürünü başka birinin ürünüyle mübadele ederek zenginlik elde etmektir. Oppenheimer buna “ekonomik yol” adını verdi. Diğer yol ise bir başkası zenginliği üretene kadar beklemek ve sonra onu zor ve hile ile gasbetmektir. Bunu “siyasal yol” olarak adlandırdı. Hangi metodun “sosyal” ve hangisinin derinden ve bozucu şekilde “anti-sosyal” olduğunu görmek kolay olmalı. Karl Polanyi toplumu piyasadan kurtarmayı iddia etmekle, piyasayı tahrip ederek toplumun kendisini tahrip etme yolundadır.

Bunun Polanyi'nin getireceği şey olduğu, onun özgür işgücüyle ilgili tartışmasında da açığa çıkmaktadır. Polanyi'ye göre, emeğin bir “mal” olmasına müsaade etmek serbest piyasanın en büyük günahlarından biriydi; bu yüzden Polanyi emeği serbest piyasanın dışına almayı teklif etmektedir. Fakat, özgür emeğin tek alternatifi nedir? Özgür olmayan emektir, yani köleliktir. Özgür bir emekçi olmasına müsaade edilmeyen kişi bir serftir. Gerçekte, (sözümüne ilkel kabilenin tipik bir durumu olan) ücretsiz çalışmayı överken Polanyi kesinlikle kölelik sistemini övmektedir. Bedeli (karşılığı) ödenmeyen emek köle emeği değilse nedir?

Polanyi, bütün sosyalistler gibi, bize piyasasız yeni “toplum”un gelmesinin kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çabalamaktadır. Bu yüzden, ona göre, son yüzyılda piyasaya getirilen her sınırlama, belirli fikirler ve çıkarlar tarafından idare edilen maksatlı bir tercih olarak değil, sosyal ihtiyacın “tanınması”nın sonucu olarak gelmiştir. Bu miti muhafaza etmek için, Polanyi, piyasaya bu devlet müdahalelerinin muayyen bazı sosyalist ve kısıtlayıcı fikirler ve çıkarlar tarafından getirildiğine inanan Mises gibilerini öfkeyle tenkit etmektedir. Polanyi bunu bir “komplo”cu tarih teorisi –ki asla öyle değildir– olarak adlandırmak suretiyle bir yalancı şahit uydurmaktadır. İki farklı alanda devletçi tedbirleri savunmak için iki farklı devletçinin veya sosyalistin anlaşmalı bir komplo içinde olmalarına gerek yoktur. (Şüphesiz, Polanyi Fabianlar gibi çok önemli fiilî kumpasları ihmal etmektedir). Bu sonuç iki kisinin benimseyip onculardan kaçınılmaz ve “doğal olarak” çıkmaktadır. Piyasa karşısında sosyalizmin problemleri gibi farklı ve çatışan fikirleri tartışmaya istekli olmayan Polanyi her şeyi, insan iradesinin hiç bir rol oynamadığı sosyal determinizm ve kaçınılmazlık düzeyine yerleştirmeye çalışmaktadır.

Sonra, akli reddetmesinin bir sonucu olarak, Polanyi insanın hür iradesini de reddetmektedir. İnsan yerine, “toplum” hareket eder, belirler, korur, tanır vs. Böylece toplumda davranışın hakikî belirleyicileri, yani bireylerin benimseyip izledikleri fikirler unutulur ve projektör sözüm ona “sosyal güçler”e, “toplum” a vs. çevrilir.

Bütün deterministler gibi Polanyi de en sonunda kendisini vahim çelişkilere sürükler. Çünkü mesele 19. yüzyılda serbest piyasanın benimsenmesine gelince, (Polanyi'ye göre) burada sosyal olarak belirlenmiş olan bir şey yoktur; aksine, devlet düzenlemesi vb. “doğal” (kabileci? veya kastçı?) süreçlere “mü-

dahale" etmek suretiyle piyasayı geçici olarak ortaya çıkarmış olan laissez-faire ideologlarının benimsedikleri trajik olarak yanlış fikirlerdir.

Polanyi'nin ayrıntılı bir şekilde eleştirisini neredeyse sonsuza kadar götürebilirim, fakat bunu çok fazla uzatmanın manası yok. Polanyi'nin "toplum"la kastettiğinin zor ve "politik yol" olduğunu, onun "sosyal realite"nin zorunlu olarak güç ve şiddeti kapsamak zorunda olduğu yolundaki tekrar tekrar dile getirdiği ikazları göstermektedir. (Fakat niçin saldırgan şiddetle mücadele etmekle sınırlı ve böylece toplumda şiddetin rolünü en aza indiren zor değil?). Polanyi, serbest ticaret idealini alaycı bir şekilde reddederken böylece uluslar arası barışı da reddettiğini, çünkü sosyalist ülkelerden oluşan bir dünyada her bir ülkenin planlarının diğerininkiyle kaçınılmaz olarak çatışacağını, çıkar çatışmasını ve savaşları yaratacağını anlamamaktadır.

Şu alıntı da çok ifşa edicidir: "(19. yüzyıl serbest piyasasında) ekonomik işbirliği serbest ticaret gibi başıboş ve etkinsiz özel kurumlarla sınırlıydı; oysa halklar, yani devletler, arasında gerçek işbirliği asla tahayyül bile edilemezdi." ("Halk"ın "devlet"le özdeşleştirilmesindeki totaliterliğe dikkate ediniz.) Polanyi eski altın standardına bağlı mal olarak paranın hakikî bir serbest-piyasa ekonomisinin vazgeçilmezi olduğunu düşünür ve onu küçümseyerek kınar. Çoğu altın standardı karşıtı ve karşılıksız kağıt para (fiat money) taraftarı gibi, Polanyi de aynı zamanda paranın hem bir emtiadan fazla bir sey (sırf bir "perde"den daha fazlası) hem de bir emtiadan çok daha az bir sey (para "sadece bir etiket"tir) olduğunu ilan eder. Bir diğer çelişki: Aslında, para, doğrusu bir emtiadır. Polanyi iş dünyasının, satın alma gücünü desteklemek için -ki saf bir altın standardı bunu sağlayamaz- sürekli enflasyona "ihtiyacı" olduğunu söylediğinde de tamamıyla yanılmaktadır. O, bir daralmanda, bir Merkez Bankası'nın, böyle bir merkez bankasının olmadığı durumdaki saf altın standardı kadar deflasyonist olmadığı fikrini gülünç şekilde savunduğunda da yanlıştır. Bir merkez bankası tabiatı icabı daha enflasyonisttir, fakat hesap günü geldiğinde ve (bir altın standardı sisteminde) daralma yapmak gerektiğinde, öbür türlü zorunlu olacağından çok daha fazla daralmaya gider.

Dahası, Polanyi, ticaretin ilk önce mahallî sonra uluslararası seviyede değil, uluslar ve bölgeler arasında geliştiğini söylediğinde serbest piyasacı iktisatçılara büyük bir darbe indirdiğini düşünür görünmektedir. Ne olmuş yani? Bu hiçbir şekilde serbest piyasa ekonomisinin reddi değildir. Kendi kendine yeterli çiftliklerin ve malikânelerin dünyasında en erken ticaretin, mahallî çiftliklerin belirli ürünleri elde edebileceği yegâne yerler olan uzak-yerlerle olmuş olması sürpriz değildir. (Meselâ, Batı Avrupa baharatı ancak Orta Doğu'dan alabilirdi). Bu, gerçekte, ticaretin ve işbölümünün, piyasanın büyümesinin kazançlarıdır ve tersi değildir.

Nihayet, son bölümde, Polanyi, kendisinin tasarladığı sosyalist toplumunun, piyasa ekonomisinin bize sağladığını kerhen itiraf ettiği "özgürlükler"ın

çoğunu gerçekten koruyacağına bizi ikna etmeye çalışmaktadır. Bu bölüm, “özgürlük” kavramı hakkındaki muazzam kafa karışıklığı(ın), “özgürlük” ile “iktidar” (güç) kavramları arasındaki hayati ayrımın ilişkili kafa karışıklığının neredeyse ders kitabı olabilecek bir sunumudur.⁴ (Polanyi’nin sosyalist sisteminde) çoğu “özgürlükler” muhafaza edilecek, hatta azamileştirilecek (nihayetinde daha fazla paraya sahip işçi daha “hür” değil midir, ve zevk-u sefaya dalmış zenginlerden alınan parayı kim dert eder?) ve ırk, inanç veya renk ayrımcılığına tabi tutulmadan “bir işe sahip olma” hakkı gibi özgürlükler de bu özgürlükler arasında olacaktır. Polanyi kendisinin kolektivist toplumunda en azından yeterli “özgürlükler”e sahip olabileceğimizi bos yere düşünmekle veya ileri sürmekle kalmamakta, aynı şekilde beyhude yere, endüstriyalizmi ve Batı medeniyetini muhafaza edebileceğimize de inanmaktadır. Bu ümitler boşunadır: Polanyi, her iki durumda da, sebebi (serbest piyasa, özel mülkiyet hakları vs.) tahrip ederken sonucu (ifade özgürlüğü veya endüstriyel medeniyet) muhafaza edebileceğini düşünmektedir. Bu yolla, Polanyi yalnızca Nehru ve Kwame Nkrumah gibi düşünmekle kalmamakta, aynı zamanda coşkuyla övdüğü ilkellerle aynı çizgide düşünmektedir.

Özetlemek gerekirse: Hayatımda bundan daha kötü ve daha safsata pek az kitap okudum.

Çeviren: Atilla Yayla

⁴ Kolektivistler tarafından daima bulanıklaştırılan bu hayatî ayrım hakkında bkz. F. A. Hayek, *The Road to Serfdom*.